



ALTIN KİTAPLAR
AKADEMİ

YAYIN HAKLARI

© Dr. Nilay Yılmaz
Altın Kitaplar Yayınevi

PROJE DANIŞMANI

Dr. Nilay Yılmaz

YAYIMA HAZIRLAYAN

Hülya Şat

KAPAK

Gülhan Taşlı

SAYFA TASARIMI VE ÇİZİMLER

Seda Kayrancıoğlu

SAYFA UYGULAMA

Naciye Dipburun

BASKI

1. BASIM / ŞUBAT 2021 / İSTANBUL

DENİZ MATBAA MÜCELLİT

Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6 Zeytinburnu/İstanbul
Matbaa Sertifika No: 48625

BU KİTABIN HER TÜRLÜ YAYIN HAKLARI FİKİR VE SANAT ESERLERİ
YASASI GEREĞİNCE ALTIN KİTAPLAR AKADEMİ'YE AİTTİR.
ALTIN KİTAPLAR AKADEMİ ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİNİN TESCİLLİ MARKASIDIR.

ISBN 978 - 625 - 7659 - 01 - 7

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ

Gülbahar Mah. Altan Erbulak Sok. Maya Han Apt. No.: 14 Kat: 3 Şişli / İstanbul
Yayınevi Sertifika No.: 44011
tel.: 0.212.446 38 86 pbx
Faks: 0.212.446 38 90

<http://www.altinkitaplar.com.tr>

info@altinkitaplar.com.tr

DR. NİLAY YILMAZ

Düşünsel Okuma

"Dünyayı ve Metinleri Okuma Biçimleri"

“...zihnimizin hikâye okuyan bölgesi aynı zamanda dünyayı okuyan bölgedir; o bölge bizi aldatabilir, ama doğruyu gösterecek şekilde eğitilebilir de; kullanılmaya kullanılmaya uyuşup kalabilir ve bizi ağır, zorlu, maddi etkilere karşı zayıf düşürebilir, ama ısrarlı çabalarla yeniden canlandırılabilir ve bizi gerçeklik karşısında daha çalışkan, daha meraklı, daha uyanık okurlara da dönüştürebilir.”

İÇİNDEKİLER

DÜŞÜNSELLİĞE GİRİŞ.....	11
Panta Rei.....	11
“Her Şey Akıp Gider, Bir Katı Hüzün Kalır.”	14
Okuyorum O Hâlde.....	18
Okuma Alışkanlığı mı Kazandıralım, Okuma Becerileri mi?	20
Bu Kitapta Neler Var?	22
BİRİNCİ BÖLÜM: YAKINSAK DÜŞÜNME.....	27
Yakınsak Düşünme	29
Yakınsak Uygulamalar	30
Gerçekçi Ol, İmkânsızı İste	31
Sınırlar Beni Sınırlar mı?	32
Uzakları Yakınlaştır	32
Onun Yerinde Olsam	33
Sen Ben Olunca	34
Çizgi Dünyasında.....	34
Çok Tuhaf.....	35
Duyumla Duyum	36
İlham Perim.....	37
Albeni	39
Hiçbirimiz Mükemmel Değiliz.....	40
Küçül de Gel.....	41
Yeni Çerçeve	41
Adım Adımla	42
Geri Vites	43
Bağla Birleştir Ör.....	44
Hafiye Kafiye Peşinde	45

İKİNCİ BÖLÜM: İRAKSAK DÜŞÜNME 47

İraksak Düşünme	49
İraksak Uygulamalar	51
O Zaman Dans	51
Evet Evet.....	52
Çık Dışarı	53
Artırıyorum	53
Ters İşler, Tersine İşler.....	54
Hava Nasıl Oralarda?	55
Hey Gidi Günler.....	56
Sherlock Holmes	57
Denemelik Tadımlık.....	57
Ana Yollar Tali Yollar	58
Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?	60
Haydi Sor Sor	61
Bildiğin Gibi Değil.....	62
Asla Asla Deme	63
Beni Duyuyor musun?	64
Akla Kararı Seçmek	65
Enlem Boylamda Enine Boyuna	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YANAL DÜŞÜNME..... 71

Yanal Düşünme	73
Yanal Uygulamalar	75
Nabza Göre Şerbet	75
Eğrisi Doğrusu.....	76
Ayak Nereye Baş Oraya.....	77
Çağrışım Zinciri.....	78
Yüz Kulaçta Yüz.....	80
Neden Olmasın?.....	81
Hayaller ve Gerçekler	82
Mikro-Vizyon.....	84
Kendin Sor Kendin Yanıtla.....	85
Demem O ki.....	86
Öyleyse Böyle Böyleyse Öyle.....	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: PARALEL DÜŞÜNME 91

Paralel Düşünme	93
Po Kışkırtıcı Operasyon	94
Kışt Kışt Kışkırtmaca	94
Yaratıcı Okuma/Yazma Önerisi.....	95
Yanarlı Dönerli Kışkırtma	95
Kader Kısmetli Kışkırtma.....	96

BEŞİNCİ BÖLÜM: SCAMPER 99

Yerine Koyma (Substitute)	101
Hayvanın Yaşamında Neler Değişti?	101
Ben Bu İş Nasıl Yaparım?	101
Eklemece.....	102
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Yerine Koyma”	102
Birleştirme (Combine).....	104
Biraz Ondan Biraz Bundan	104
Evreka.....	104
Ayna Ayna, Yeni Bir Yer Buldum Sana	104
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Birleştirme”	105
Uyarlama (Adjust/Adopt).....	106
Uyarca	106
Orada Ne Yaparım?	106
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Uyarlama”	107
Değiştirme (Modify).....	109
Kutu Kutu Pense	109
Değiş Tonton	109
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Değiştirme”	110
Başka Şekilde Kullanma (Put To Another Use)	112
Bardak Deyip Geçme.....	112
Ne Yapıyor Böyle?	113
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Başka Şekilde Kullanma”	113
Eleme (Eliminate)	115
Böyle de Olur	115
Kişisel Gelişim	115

Oyunla Oynama.....	115
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Eleme”	116
Tersine Çevirme (Reverse/Rearrange).....	117
Yerden Yere Yeniden	117
Damlaya Damlaya	117
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde “Tersine Çevirme”	118
Karma Çalışmalar	119
Öneriler	120
Scamper Uygulaması Sonrasında	120
Scamper’i Uygularken.....	120
1. Tersinden Akış	120
2. İstasyon Tekniği.....	120
3. Şans Küpü	121
4. Hazine Avı.....	121
5. Canlandırma	121
Yaratıcı Okuma ve Yazma Sürecinde Scamper.....	122

ALTINCI BÖLÜM: ALTI ŞAPKA TEKNIĞİ..... 123

Altı Şapka Tekniği	125
Yaratıcı Okuma Yazma Uygulamaları ve Altı Şapka Tekniği	127
Beyaz Şapka.....	127
Kırmızı Şapka.....	128
Siyah Şapka	128
Sarı Şapka	129
Yeşil Şapka.....	130
Mavi Şapka	131
Yöntem Önerileri.....	132

YEDİNCİ BÖLÜM: ALTI EYLEM AYAKKABISI 133

Altı Eylem Ayakkabısı.....	135
Altı Eylem Ayakkabısı Tekniğiyle Yaratıcı Okuma ve Yazma Uygulamaları	137

Lacivert Resmî Ayakkabı	137
Gri Spor Ayakkabı.....	138
Kahverengi Deri Ayakkabı.....	138
Turuncu İş Çizmesi	139
Pembe Ev Terliği	139
Mor Binici Çizmesi.....	140
Yöntem Önerileri.....	141

SEKİZİNCİ BÖLÜM: ÖRNEK UYGULAMALAR 145

Örnek Uygulamalar.....	147
Yakınsak Düşünme ve Okuma Uygulamaları	149
Iraksak Düşünme ve Okuma Uygulamaları.....	160
Yanal Düşünme ve Okuma Uygulamaları.....	175
Tablolar	179

DOKUZUNCU BÖLÜM: ETKİLEŞİM SORULARI 181

Etkileşim Soruları	183
Iraksak Düşünme Uygulamaları.....	187
Ben Artık Büyüdüm.....	187
Karşılaşma.....	188
Hey Görmediniz mi!.....	188
Ablalar Abiler Kardeşler	189
Sır.....	190
Çapak Deyip Geçme	191
Benim Annem Bir Casus.....	193
Anahtar Deyince.....	194
Öykünün Anahtarı	194
Uzak Bağlantılar.....	195
1. Fotoğraftaki Şifreler	195
2. Şifreli Fotoğraf Karesi Tasarlama.....	197
3. Bağlantıyı Bul.....	198
Tablolar	200

EK: TEMEL DÜŞÜNME BECERİLERİ.....	201
Ek: Temel Düşünme Becerleri.....	203
Sıralama Becerisi İçin Rehber Sorular.....	203
Karşılaştırma Becerisi İçin Rehber Sorular	203
Sınıflama Becerisi İçin Rehber Sorular	204
Parça Bütün İlişkisi Kurmaya Yönelik Rehber Sorular	204
Nedenlendirme Becerisine Yönelik Rehber Sorular.....	205
Tahmin Becerisine Yönelik Rehber Sorular	206
Genelleme Yapma Becerisine Yönelik Rehber Sorular	206
Karar Verme Becerisine Yönelik Rehber Sorular.....	207
Problem Çözme Becerisine Yönelik Rehber Sorular.....	207

yetkin okurluk özelliğini yılda sadece birkaç kitap okuyarak bile kazanabilir. Bir kitabın üzerinde derin (*Depth of Knowledge-DOK*) ve ileri düzey düşünme (*Higher Order Thinking Skills- HOTS*) çalışmaları yapmak, nasıl okuduğuna dair üst bilişsel okuma farkındalığı ve stratejileri (*Metacognitive Reading Strategies-MRS*) edinmek hangi yaşta olursa olsun bir okuru yetkin okurluğa taşıyacaktır.

Bu Kitapta Neler Var?

Bu kitap okuma, anlama ve düşünceyi ifade etme süreçlerine yakınsak, ıraksak, yanal, paralel ve etkileşimli düşünme biçimlerinin pencerelelerinden bakmayı, düşünme becerilerini derinleştirerek okuduğunu anlamlandırma ve anlatma eylemlerini yaratıcı düşünme becerileriyle beslemeyi hedefliyor. Uygulama örneklerinin okuma, Türkçe ve edebiyat programlarının yanı sıra sosyal bilgiler alanındaki diğer programlar için de bir model sunması kitabın hedeflediği bir diğer düş.

Düşünmeyi öğrenmenin, okuma kültürü kazanmanın ve bu kazanımları bir de bir başkasına öğretmenin uzun soluklu bir yolculuk olduğunu biliyoruz. Daha yola çıkmadan bizi soluksuz bırakan pek çok uygulamayla yol heyecanımızın azalabileceğini de... Yine de her şey istemekte gizlidir ya, o yüzden bu kitap öğrenme ve öğretme süreçlerine istek, heyecan ve farklı bir bakış eklemeyi de düşünüyor. Düşleme ve düşünme yoldaşlarıyla birlikte bu düşü tutunarak yola koyuluyor.

Buraya kadar okuduğumuz satırlarda düşünmeyi düşünerek bu düşünsel yolculuğa ilk adımımızı attık. Bu bölüm aynı zamanda öğretim yöntemlerimizi gözden geçirmemizi sağlayacak sorular içeriyor. Bu sorular eşliğinde yol alıyor, düşünme ve okuma becerilerine Mythos, Epos ve Logos kavramlarının penceresinden bakıyor, öğrenme ve öğretme ortamındaki bireysel seçimlerimizi değerlendiriyor. Bir bakıma kitabın yol haritasını, bu haritada yer alacak simgeleri okuyor, sonraki bölümlerde sıklıkla kullanacağımız analogi kavramına giriş yapıyoruz.

Kitabın her bölümü farklı bir düşünme biçimine ve o düşünme süreciyle ilgili olan becerilere odaklanıyor. Anlatılan düşünme biçiminin içselleşmesi için okurun ya da onu okurlarla buluşturacak eğitimcinin öncelikle bunu kendi gündelik yaşamında ve kişisel gelişim sürecinde deneyimlen-

mesine olanak sağlayacak uygulama örnekleri her çalışmada yer alıyor. Bu bireysel uygulamaların ardından o çalışma metin uygulamalarına taşınıyor. Örgün ve yaygın eğitim ortamlarında kullanabileceğiniz bu etkinlikler okurların kurgusal ve bilgilendirici metinleri farklı biçimde okumalarına ve metnin satır aralarında dolaşarak düşünmelerine olanak verecektir. Bir başka deyişle, okur sadece metinle ilgili bilgiye sıkışmayacak, o bilgiyi kişisel yaşam bilgisi ve deneyimleriyle de ilişkilendirerek çıkarımlarını ve kestirimlerini hem yaratıcı biçimlerde aktarmanın hem de metinde derinleşmenin yollarını keşfedecektir.

Her bölümün sonunda yer alan sorulara ise bu yolculuğumuzun önemli durakları diyebiliriz. Hatta onları bizi bir başka düşünme biçimine taşıyacak köprüden önceki son çıkış çalışması olarak da görebiliriz. Bu soruların o bölümde anlatılan düşünme biçimine odaklanmamıza, kendimize ve eğitimci rolümüze onun penceresinden bir kez daha bakmamıza rehberlik edeceğini, ayrıca *düşünsel* yolculuğumuzu planlamamız ve bu yolculuktaki duraklarımızı belirlememiz için bize ilham vereceğini düşünüyorum.

Bu kitapta yer alan tüm uygulamaları bilgilerin zihnimizde grüplanaarak saklanma ilkesinden (taksonomilerden) yola çıkarak yapılandırmaya çalıştım. Bu çalışmalar Bloom vb. taksonomilerdeki okuma, okuduğunu anlama ve anladıklarını değerlendirme adımlarının bütüncül bir bağlamda buluşmasının bir örneği olarak da okunabilir.

Tüm etkinliklerin içerikleri hem yakınsak hem de ıraksak göndermeler içeriyor. Buna ek olarak bu göndermelerin etkinliğin ismiyle de birleşmesini yani her ismin kendi bağlamıyla ve anlatılan düşünme biçimiyle ilgili bir öyküsü olmasını önemsedim. O yüzden bu uygulamaları saha çalışmalarınızda kullanırken onları aynı isimlerle yaygınlaştırmanız önemli. Böylece farklı düşünme biçimlerini öğretirken bu isimlerin anımsatıcı etkisiyle hem düşüncenin dille etkileşmesini sağlamış hem de daha önce düşünülenleri anımsamaya destek olacak ipuçlarının ve uyarıların pekişmesine yardım etmiş olursunuz.

Yaklaşık yirmi beş yıldır kendi öğrencilerimle çalıştığım, ayrıca pek çok STK çatısı altında farklı temalara ve amaçlara yönelik uygulamaya da fırsat bulduğum bu etkinliklerin içerikleri zaman içinde değişti, dönüştü. Sahada daha önce onlarca kez yaptığım bir etkinliğin o anki çalışmada farklı bir bağlantısını keşfetmek ya da içeriğin bir soruyla bambaşka bir

yana evrilmesine şahit olmak bence materyal ve içerik geliştirme sürecinin en heyecanlılarından biri. Kısacası, sizinle paylaştığım bu etkinlikler her uygulamada yeni bir katman kazanarak evrilmeye devam ediyor. Umarım bu kitap sizin de öğrenme ve öğretme yolculuğunuzda değişim yaratacak duraklardan biri olur.

Kitabın bundan sonraki bölümlerindeki akış şöyle ilerliyor:

Birinci Bölüm Yakınsak Düşünme’de 17 kişisel gelişim ve 17 yaratıcı okuma yazma uygulaması; İkinci Bölüm İraksak Düşünme’de 17 kişisel gelişim ve 17 yaratıcı okuma yazma uygulaması; Üçüncü Bölüm Yanal Düşünme’de 11 kişisel gelişim ve 11 yaratıcı okuma yazma uygulaması; Dördüncü Bölüm Paralel Düşünme’de PO Kışkırtıcı Operasyon Tekniği ile ilgili 1 kişisel gelişim ve 3 yaratıcı okuma yazma uygulaması; Beşinci Bölüm SCAMPER’da bu yöntemin 7 tekniğinin her biri için en az 3 genel uygulama, 7 tekniğe dair yaratıcı okuma ve yazma sürecinde kurgusal ya da bilgilendirici metinlerin çatısını oluşturan kurgu bileşenleriyle ilgili çok sayıda soru yönergesi, ayrıca 7 tekniğin seçilen bir karakter üzerinde karma olarak kullanılabileceği yaratıcı okuma ve yazma uygulamaları ve bu 7 tekniği 5 farklı öğretme yöntemiyle uygulamaya dair öneriler; Altıncı Bölüm Altı Şapka’da bu yöntemin her renk şapka için hem kişisel gelişim hem de yaratıcı okuma yazma becerilerine yönelik uygulamaları, bu şapkaların hem okur odaklı hem de öykü odaklı kullanım yönergeleri ve şapkaları 5 farklı öğretme yöntemiyle uygulamaya dair öneriler; Yedinci Bölüm Altı Eylem Ayakkabısı’nda bu yöntemin yaratıcı okuma ve yazma uygulamaları ve bunları farklı öğretme yöntemleriyle uygulamaya dair öneriler; Sekizinci Bölüm Örnek Uygulamalar’da 15 yakınsak düşünme, 17 ıraksak düşünme ve 4 yanal düşünme uygulamasının 68. Adım kitabı üzerinde ayrıntılı yönergelerle ve tablolarla modellenmesi; Dokuzuncu Bölüm Etkileşim Soruları’nda etkileşimli okuma yaklaşımının ve 20 soru tipinin *İstemiyorum İşte* kitabı üzerinde örneklenmesi, ıraksak düşünme biçiminin 8 uygulama önerisi ve tablolar yer alıyor. Ekler bölümünde ise 9 temel düşünme becerisini (sıralama, karşılaştırma, sınıflama, parça bütün, nedenlendirme, tahmin, genelleme, karar verme ve problem çözme) derinleştiren rehber sorular yer alıyor.

Bu uygulamaların düşünme eylemini düşünmemize rehberlik edeceğini, metin okuma ve anlamlandırma araçlarımızı açık uçlu ve alışılmadık sorularla çeşitlendireceğini düşünüyorum. Elbette bu çeşitlilik yaratıcı dü-

şünme becerilerine de göz kırpacaktır. Ancak bu uygulamaların yaratıcı okuma ve yazma sürecinin sadece bir bölümü olduğunu gözden kaçırmayalım. Yaratıcı düşünme biçiminin de tıpkı burada bahsettiğimiz düşünme biçimleri gibi kendine özgü bir sistemi olduğunu unutmayalım. Ayrıca yaratıcılığın sadece ıraksak düşünmeyle beslenmediğini, tüm düşünme biçimlerini harmanladığını ve beynimizin her bölümünün bu süreçte farklı roller üstlendiğini de göz önüne alalım. Bir başka deyişle ne analitik düşünme, ne dil becerileri, ne de yaratıcılık beynin sadece tek bir yarım küresiyle ilgilidir. Düşünme tümleşiktir, bütünseldir.

Özetle, yaptığımız yaratıcı okuma ve yazma çalışmaları referans aldığı yaratıcı düşünme biçiminin işleyiş sistemini dikkate almıyorsa yani o çalışmaya kaynak olan verinin ya da ortaya çıkan “yaratıcı” ürünün oluşması tesadüfi eylemlerden ibaretse o ortamda düşünsel öğrenmenin gerçekleştiğinden ve yaratıcılık becerilerini geliştirdiğimizden söz edemeyiz. Eş deyişle, uygulamalarımızda nedensellik sürecini sistematik olarak yapılandırmıyorsa gerçekleşen düşünme eyleminin dizgesel, kasıtlı ve isten-dik olduğunu söyleyemeyiz. Bunlara ek olarak, bir okurun düşüncelerini gerekçelendiremediği, bireysel düşünme biçimini düşünmeye dair bilinçli bir farkındalık süreciyle beslenmediği ve üst bilişsel okuma stratejileriyle (*Metacognitive Reading Strategies-MRS*) güçlendirmedeği bir süreçte yetkin okur özelliklerini kazanabilmesi de zaten pek mümkün değildir.

Yetkin okurun düşünme üzerine düşünen, düşsel ve düşünsel öğrenme becerilerini kucaklayan bir okur olduğunu, okuma eylemiyle kendini ve dünyayı her an yeniden okuduğunu, gündelik yaşamının her anını bu becerileriyle yeniden anlamlandırdığını söylemiştik. 21. yüzyıl öğrenme çerçevesi içindeki “Öğrenme ve Yenilik (4C) Becerileri”nin hem *eleştirel ve yaratıcı düşünmeye* hem de *iletişim ve işbirliği becerilerine* odaklanmaya öncelikli olarak yer verdiğini biliyoruz. Bu çerçevede, akıl yürütmeye, sistemli düşünmeye, yargılamaya, karar vermeye, sorun çözmeye, yaratıcı düşünmeye, başkaları ile yaratıcı çalışmalar yapmaya, yenilikleri uygulamaya, iletişim kurmaya ve işbirliği içinde çalışmaya dair beceriler farklı “okuryazarlık” biçimleriyle de birleşiyor. Okuryazarlık türleri, yaratıcı düşünme becerileri, üst düzey düşünme becerileri ve üst bilişsel okuma stratejileri kazandırmak bir başka çalışmanın konusu olduğundan bu kitapta sadece en temel düşünme tiplerinden beslenen okuma uygulamaları tasarlamaya çalıştım. Ekler bölümünde ise bu okuma etkinliklerini yapar-

ken düşünme sürecini derinleştirmek için kullanılacak dokuz temel düşünme becerisini rehber sorularla çerçevlendirdim. Bu temel düşünme becerilerini (sıralama, karşılaştırma, sınıflama, parça bütün, nedenlendirme, tahmin, genelleme, karar verme ve problem çözme) önerdiğim okuma ve yazma uygulamalarında o beceriyle ilgili olan çalışmanın yönergeleri içine ekleyebilirsiniz veya bu soruları sistemli düşünmeyi öğretme uygulamaları olarak ayrı bir çalışmaya da taşıyabilirsiniz.

21. yüzyılın 4C (iletişim, işbirliği, yaratıcılık ve eleştirel düşünme) becerilerini kazandırmak, bunlara karakter eğitimi/bağlanabilirlik ve vatandaşlık/kültür becerilerini de (2C) ekleyerek okuma sürecini “derin öğrenme yeterlilikleri”ne (6C) çekebilmek hem yolcular hem de rehberler için uzun bir yolculuğun habercisi.

Bu uzun soluklu yolculukta yollarımızın bir yerlerde kesişmesi, düşüncelerimin düşlerinize dokunması umuduyla...